

УДК 94(477.8):[323.28:321.64]”1944/1952”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4992>

РЕПРЕСІЇ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ (1944–1952)

Костянтин КОНДРАТЮК

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра новітньої історії України імені М. Грушевського
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: kostyantykondratuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5998-357X

У статті проаналізовано методи до яких вдавався тоталітарний режим у боротьбі з українським національно-визвольним рухом у 1944–1952 рр. Зазначено, що органи держбезпеки та внутрішніх військ вважали своїм завданням не лише знешкодити збройний опір ОУН і УПА, а й залякувати населення. При цьому чинили свавілля та безчинства, вдавалися до безпідставних арештів, побиття заарештованих, вилучення майна, спалення садиб і цілих сіл.

Політбюро ЦК КП(б)У в своїх постановках засуджувало порушення соціалістичної законності в західних областях України, а насправді несло головну відповідальність за них, як і органи НКВС–НКДБ, прокуратура і суди. Терор проти учасників руху опору, загалом проти місцевого населення планувався і здійснювався на державному рівні. Влада широко використовувала масові депортації сімей і родин учасників підпілля у віддалені райони СРСР. При цьому наймасовіша депортація відбулася 21 жовтня 1947 року. У документах спецслужб її називали операція “Захід”. На спецпоселення тоді було вивезено майже 78 тис. осіб, у тому числі 19 тис. чоловіків, понад 35 тис. жінок і майже 23 тис. дітей. Виселяли до Сибіру також сім’ї, котрі відмовлялися вступати до колгоспів, за релігійні переконання.

Наголошено, що при Наркоматі внутрішніх справ СРСР працював спеціальний позасудовий орган – “особлива нарада”. За її постановою депортації у 1944–1946 рр. проводилися терміном на 5 років. Згодом ухвалено постанову, за якою виселення 1947–1949 рр. проводили вже на 8–10 років і навіть на безстрокове. У 1950 р. прийнято рішення про те, що члени сімей українських націоналістів переселені у віддалені місця СРСР навечно. За втечу з місць обов’язкового проживання покарання сягало 20 років каторжних робіт.

Зазначено, що без слідства і суду виселяли до Сибіру також сім’ї, які відмовлялись вступати до колгоспу, за релігійні переконання. Щоб позбавити підпілля можливості поповнювати свої ряди за рахунок молоді, влада почала відправляти юнаків на роботу в шахти Донбасу. Хто з них відмовлявся, тих судили.

На злами 1940–1950-х років значних масштабів набули виключення студентів із вишів. Традиційно першими постраждали ті, хто не бажав вступати до комсомолу, відвідував церкву, вів розмови на політичні теми, читав заборонену літературу, а також ті, хто мав родичів серед засуджених і депортованих. Чимало з них було заарештовано і засуджено.

Загалом, за офіційними радянськими даними, упродовж 1944–1952 рр. у західних областях України репресіям було піддано майже 500 тис. осіб, у тому числі заарештовано понад 134 тис., вбито більш як 150 тис., вислано за межі України без права повернення понад 203 тис. осіб.

Ключові слова: західні області України, сталінський тоталітарний режим, репресії та депортації у 1944–1952 роках.

Механізм функціонування репресивно-каральної системи в УРСР у повоєнні роки знайшов певне висвітлення у працях українських істориків. Проте чимало питань пов’язаних з даною темою вимагає подальших досліджень. Тому мета статті – висвітлити, до яких засобів вдавалася тоталітарна влада у боротьбі з рухом опору в західних українських землях у повоєнні роки і яких масштабів набув терор проти населення.

Процес відновлення у повоєнні роки радянської політичної системи у західних землях України проходив з великими труднощами. Спроба нав’язати сталінський режим викликала у населення супротив. Це дало підстави репресивній державній машині розгорнути свої можливості на повну потужність. Органи держбезпеки та внутрішніх військ діяли завойовницьки, грубо нехтуючи будь-якими нормами законності. Вони вважали своїм завданням не лише знешкодити збройний опір ОУН та УПА, а й залякувати населення. І це робили грубими методами: оголошеннями сіл “бандерівськими”, фальсифікаціями карних справ, прилюдним демонструванням убитих повстанців, спаленням окремих сіл та хуторів тощо.

Як засіб боротьби проти українського незалежницького руху тоталітарний режим широко застосовував масові депортації сімей і родин учасників підпілля у віддалені райони СРСР. Уже наприкінці 1944 р. за постановою Державного комі-тету оборони СРСР із західних областей України вивезено на “спецпоселення” в Комі, Архангельську, Мурманську та Кіровську області 30 тис. осіб. У червні 1945р. виселено ще 9615 сімей – 24888 осіб¹.

¹ Богдан Ярош, *Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30–50-ті роки ХХ ст.* (Луцьк, Надтир’я, 1995), 75.

Виселених часто звозили до районних центрів і місяцями тримали в непристосованих для проживання приміщеннях. У Бібрці, що поблизу Львова, так тримали 45 сімей. Визначено було репресувати у цьому районі ще 81 родину, але вже не мали де їх розмістити. Був лютий 1945 р. Заборонялося заздалегідь попереджувати родини про їх виселення. 30 січня 1945р. бюро Самбірського міськкому партії критикувало органи НКВС за те, що в селах Сприня, Блажів, Звур сім'ї, які підлягали виселенню, попереджували за 10 днів, а в селах Бабина і Береги до таких сімей мали місце “випадки ліберального ставлення”².

Людей вивозили не лише за постановами державних органів СРСР, але й республіканських каральних служб. Наказ НКВС УРСР від 25 лютого 1946 р. посилював покарання за підтримку УПА – за це виселяли цілі села або їх частину. У Дрогобицькій області із села Лисовичі вивезено 463 сім'ї, з Рудник – 472, із Стримбичів – 381, з Довгого – 428, з Десятників – 218³.

Наймасовіші вивезення припали на 1947 рік. Щоб провести акцію, було створено оперативний штаб, що дислокувався у Львові. Зі східних областей прибули оперативні працівники, призначені начальниками ешелонів. Для безпосереднього проведення виселення були залучені майже 14 тис. працівників каральних органів, з них 5143 офіцерів і начальницького складу органів і військ МВС, 8449 сержантів і рядових цих формувань.

Депортаційна акція розпочалася 21 жовтня 1947р. вночі о 2 год. у містах і о 6 год. ранку в сільській місцевості. Для того, щоб швидко доставити виселенців на залізничні пункти відправлення, було заздалегідь передано зі Львова у райони 952 вантажівки⁴. Усього тоді було депортовано 77791 особу, в тому числі 18866 чоловіків, 35441 жінку і 22279 дітей. Їх вивезли у 44 залізничних ешелонах. Після завершення акції органами МВС УРСР була організована охорона залишеного майна і в кожне село призначені коменданти та співробітники міліції. Майно і худоба передавалися у державні установи, а також розкрадалися деякими виконавцями. 10 листопада 1947 р. Тимофій Строкач надіслав міністрові внутрішніх справ СРСР Сергію Круглову доповідну про підсумки виселення, в якій наводив численні приклади привласнення залишеного майна працівниками, що проводили операцію⁵.

У дорозі виселенці голодували, вагони не були пристосовані до перевезення людей. В ешелоні № 48339, що був відправлений у листопаді 1944р. з Тернополя, вагони не мали вікон і печей. Через це багато спецпереселенців хворіло на простуду, 12 дітей померло. 32 вагони, що були відправлені у серпні 1945 р. зі Здолбунова Рівненської області, не були обладнані навіть нарами. Виселенцям дали на дорогу сухий пайок: борошно, яечний порошок і олію, а приготування гарячої їжі і випічка хліба не були передбачені. Продукти видали на 20 днів, а ешелон у дорозі був 23 дні⁶.

До виселень активно підключалися місцеві органи влади. Причому за вчинки невідомих людей винуваті покладали загалом на всю громаду села або окремі сім'ї. 21 квітня 1949 р. в с. Пархач Великомоствіського району Львівської області було спалено хату голови колгоспу. У відповідь влада району оформила виселення 5 сімей. 9 травня того ж року в районі с. Любешки Бібрського району тієї ж області спалено два стовпи телефонної лінії. За це депортовано 4 сім'ї. Всього зі Львівщини у 1949 р. виселено у віддалені райони СРСР 1471 сім'ю чисельністю 5696 осіб⁷. Загалом у 1949 р. із західних областей було виселено 6489 сімей чисельністю 23671 особу⁸.

У державному архіві Тернопільської області збереглися матеріали про “внутрішнє” виселення окремих сіл, де активно діяли підпільники. За постановою Тернопільського облвиконкому від 16 січня 1946 р. виселялися зі своїх садиб усі мешканці сіл Бурянівка й Слободка Товстенецького району та село Саранчуки Бережанського району. Постанова визначала й інші села та селянські господарства, що підлягали виселенню⁹. Подібні заходи проводилися і в інших областях. На думку першого секретаря Дрогобицького обкому партії С. Олексенка, “селяни, які будуть переселені в інші райони області, стануть живими агітаторами за те, щоб слухалися влади, а не займалися бандитизмом”¹⁰.

² Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. П-3 (Львівський обком КПУ), оп.1, спр. 194, арк. 51.

³ Там само, спр. 202, арк. 8.

⁴ ДАЛО, ф. П-3 (Львівський обком КПУ), оп. 2, спр. 116, арк. 96.

⁵ Іван Білас, *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 рр. У 2-х кн.* (Київ, Либідь, 1994), кн. 1, 283–285.

⁶ Там само, кн. 2, 515, 518.

⁷ ДАЛО, ф. П-3 (Львівський обком КПУ), оп. 3, спр. 102, арк. 141–143.

⁸ Олександр Мороз, Степан Злупко. *Українське селянство першої половини ХХ ст. Трагедія і героїзм* (Львів, Універсум, 1997), 159.

⁹ Державний архів Тернопільської області, ф. П-1 (Тернопільський обком КПУ), оп. 1, спр. 557, арк. 7–13.

¹⁰ ДАЛО, ф. П-5001 (Дрогобицький обком КПУ), оп.6, спр. 59, арк. 373.

У 1951 р. радянський режим почав практикувати виселення сімей учасників оунівського підпілля у східні та південні області УРСР. Так, усе село Каніщуківки Камінь-Каширського району Волинської області було вивезено у Дніпропетровську область.

Виселяли і вивозили до Сибіру і на Північ не лише членів ОУН і УПА, їхніх родичів, а й за інші “провини”. У віддалені регіони СРСР вивозили тих, хто ухилився служити в лавах Червоної армії. На 1 червня 1945 р. в Караганду заслано 7536 осіб так званих “ухильників”¹¹. Депортували також сім’ї, які відмовлялися вступати до колгоспів, а також за релігійні переконання.

Загалом за 1944–1952 роки із західних областей України (крім Закарпатської області) виселено 65906 сімей загальною кількістю 203662 особи¹². За тодішньою офіційною термінологією це: “... учасники банд націоналістичного підпілля”, “бандопосібники”, члени їхніх родин – 182543, “куркулі” та члени їхніх родин – 12135, єговісти та члени їхніх родин – 8984 особи.

Статистика по областях виглядала так: з Волинської області за ці роки депортували 21966 осіб, Дрогобицької – 35623, Львівської – 42883, Рівненської – 26151, Станіславської – 40692, Тернопільської – 32069, Чернівецької – 4298 осіб¹³.

Щоб оперативно вирішувати проблеми вивезення такої кількості людей, при Наркоматі внутрішніх справ СРСР було створено спеціальний позасудовий орган – “особливу нараду”. За постановою цього органу депортації у 1944–1946 рр. проводили терміном на 5 років. Згодом було ухвалено постанову, за якою виселення у 1947–1949 рр. проводили вже на 8–10 років і навіть на безстрокове. Щоб не допустити повернення окремих виселенців у рідні місця, Міністерство внутрішніх справ СРСР видало інструкцію, у якій вважало за необхідне скасувати термін виселення членів сімей українських націоналістів і що вони переселені у віддалені місця СРСР навечно, а повернення їх в Україну заборонено. За самостійний виїзд (втечу) з місць обов’язкового проживання спецпоселенці притягувалися до кримінальної відповідальності (20 років каторжних робіт).

У боротьбі проти повстанського руху режим широко використовував масові перевірки – чистки під виглядом переписів, обліку робітників і службовців. Від 1 квітня до 10 травня 1945 р. проводився облік робітників і службовців, зайнятих на підприємствах промисловості, транспорту і державних установ західних областей України. У ході перевірки виявлено 14 тис. “ворожих елементів, українських і польських націоналістів, учасників банд, тих, хто unikнув призову до армії”. Особливо ретельно перевірялася сільська місцевість. Республіканські органи поставили завдання перед місцевою владою до 15 лютого 1945 р. провести в селах західних областей облік жителів у віці 15 років і старше. Було наказано точно встановити, де знаходиться та чи інша особа. Родичів тих осіб, які не з’явилися на перепис, попереджали, що до них будуть вжиті покарання, аж до арешту і виселення¹⁴.

У 1948 р. розпочалася паспортизація західних областей України. Вона охопила міських жителів. Органи МВС–МДБ за допомогою цього заходу теж намагалися виявити підпільників¹⁵.

Щоб позбавити підпілля можливості поповнювати свої ряди за рахунок молоді, влада почала відправляти юнаків на роботу в шахти Донбасу. Хто з них відмовлявся виїздити, тих судили¹⁶. Одночасно розпочалася примусова кампанія набору молоді в школи ФЗН. У Виноградівському районі Закарпатської області уповноважений з набору в школи ФЗН затримав батьків 12 юнаків, котрі переховувалися від призову, і відправив їх у відділення міліції як заручників. У Чернівцях співробітники міліції влаштували нічні облави, під час яких затримували молодих людей, щоб відправити на роботу в шахти Донбасу. Були випадки, коли людей з цією метою затримували прямо на вулицях міста¹⁷.

Репресивні акції значною мірою зачепили також польську інтелігенцію західного регіону України, яку також звинувачували у співробітництві з німецькими окупаційними властями, в участі й підтримці польського націоналістичного підпілля. Станом на 9 січня 1945 р. органи НКВС заарештували у Львові 725 поляків, у тому числі 14 професорів, 6 лікарів, 20 інженерів, 3 артистів, 5 ксьондзів¹⁸. Серед заарештованих були відомі вчені, доктори наук: В. Бужинський, С. Фрізе, М. Герман, Т. Кучинський, Л. Лазорик, Е. Плижек, З. Сокальський, Ю. Макаревич, К. Пшибилівський, З. Паздро, А. Дем’яновський,

¹¹ Ігор Винниченко, “Примусове переселення 1920-х – початку 1950-х років”, *Золоті ворота*. 1 (1994): 63.

¹² *Національні відносини в Україні ХХ ст.: збірник документів і матеріалів* (Київ, Наукова думка, 1994), 328.

¹³ Ігор Винниченко, “Примусове переселення 1920-х – початку 1950-х років”, *Золоті ворота*, 1 (1994): 62.

¹⁴ Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1 (Центральний комітет компартії України), оп. 75, спр. 4, арк. 32.

¹⁵ ДАЛО, ф. П-3, оп. 2, спр. 466, арк. 152.

¹⁶ Там само, спр. 481, арк. 171.

¹⁷ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, спр. 183, арк. 39.

¹⁸ Володимир Сергійчук. *Десять буремних літ. Західноукраїнські землі в 1944–1953 рр.* (Київ, Дніпро, 1998), 203.

В. Мінкевич, В. Сухарда, М. Пухлик, Г. Євстахи¹⁹. Масові арешти польської інтелігенції на початку 1945 р. істотно прискорили виїзд польського населення із західних областей України в Польщу.

Збереглося чимало документів, які засвідчують свавілля та безчинства співробітників репресивних органів, які вищим керівництвом УРСР кваліфікувалися як порушення “соціалістичної законності”. Йшлося про вбивства, безпідставні арешти, побиття заарештованих, підпали, вилучення майна, фальсифікація слідчих справ тощо. У постанові політбюро ЦК КП(б)У “Про факти брутальних порушень радянської законності в західних областях УРСР” від 21 березня 1945 р. підкреслювалося, що “у багатьох випадках це свавілля прикривається нібито боротьбою з українсько-німецькими націоналістами”²⁰.

У травні того ж року політбюро ЦК КП(б)У знову повертається до розгляду цієї проблеми і зобов’язує наркомів внутрішніх справ і держбезпеки, начальників обласних і районних органів НКВС і НКДБ взяти справи під особистий контроль²¹. Однак порушення “соціалістичної законності” продовжувалися. У постанові “Про недоліки у роботі органів МВС, МДБ, суду і прокуратури по боротьбі з порушеннями радянської законності у західних областях УРСР” від 24 липня 1946 р. оргбюро ЦК КП(б)У констатувало: якщо за 11 місяців 1945 р. було зафіксовано 237 таких порушень, то за 5 місяців 1946 р. – 965²². У черговій постанові від 28 січня 1948 р. політбюро ЦК КП(б)У зазначало, що лише за листопад 1947 р. у Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Рівненській і Станіславській областях встановлено 200 випадків протиправних дій²³.

Що ж це були за порушення “радянської законності”? Факти засвідчують, що це були не “порушення” законності, а надзвичайна жорстокість і цинізм багатьох співробітників міліції і держбезпеки. 25 жовтня 1944 р. дільничий уповноважений Порицького району Волинської області Воротніков взяв групу бійців для затримання в селі Ляхово громадянина Парфенюка, який нібито дезертирував з Червоної армії. О 9 год. вечора, увірвавшись у будинок, Воротніков застрелив його дружину, 15-річного сина, три доньки, у тому числі 3-місячну дитину. Розстрілявши всю сім’ю, він підпалив хату, щоб приховати злочин. Згодом виявилось, що Парфенюк у цей час служив у Червоній армії²⁴. Начальник Старожитнецького райвідділу НКВС Чернівецької області 17 жовтня 1944 р. на околиці райцентру розстріляв трьох безвинних жителів, а трупи залишив на вулиці. Надивившись на звірячу розправу, 16 сімей утекло до Румунії²⁵. У жовтні 1944 р. співробітники Заліщицького райвідділу НКВС Тернопільської області Єрофєєв і Конобєєв перебуваючи у нетверезому стані, затримали трьох жінок із села Костельники, які працювали в полі та розстріляли їх. Під час подальшого виявилось, що в однієї із вбитих чоловік перебував на фронті. Дільничий інспектор Білобожницького райвідділу НКВС тієї ж області Бондаренко, знаходячись у селі Звиняч, підпалив 4 будинки, при цьому застрелив одну жінку.

26 жовтня 1944 р. начальник райвідділу НКВС Великоборківського району Тернопільської області Костильов з групою бійців винищувального батальйону приїхав на хутір Рождня, щоб ліквідувати “банди”. Однак “банди” на хуторі не виявили. Тоді Костильов наказав підпалити будинки і господарські будівлі. В результаті – згоріло 14 господарств, вбито трьох мирних жителів. Співробітники Кутського райвідділу НКВС Станіславської області Іванов, Белов і Шевченко із групою бійців винищувального батальйону 10 жовтня 1944 р. прибули в село Відне. Не виявивши підпільників, вони вбили 7 жителів і спалили 7 селянських дворів. Серед убитих було двоє дітей 6–12 років і дві жінки²⁶.

У жовтні 1946 р. за зловживання службовим становищем і систематичне привласнення майна, вилученого в заарештованих громадян, були усунуті з посад прокурори Дрогобицької і Львівської областей. Прокурор міста Крем’янця Тернопільської області систематично пиячив, ганебно поведився з громадянами, а керівництво обласної прокуратури йому в цьому потурало. Тільки після скарг і республіканської перевірки його було звільнено²⁷.

¹⁹ ДАЛО, ф. П-1, оп. 1, спр. 942, арк. 30–34.

²⁰ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 29, арк. 189.

²¹ Там само, арк. 282.

²² Там само, спр. 50, арк. 93.

²³ Там само, спр. 1169, арк. 21.

²⁴ *Молода Галичина*, 1991, 6 липня.

²⁵ Юрій Черченко, “Документи про терор органів НКВС проти населення західних областей України”, *Український археографічний щорічник*. Нова серія, Київ, 2/5, (1993): 319–320.

²⁶ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, спр. 183, арк. 26.

²⁷ Там само, спр. 372, арк. 220.

Начальник гарнізону села Вехня Войнилівського району Станіславської області молодший лейтенант Севастьянов при проведенні чекістських операцій систематично займався побиттям затриманих громадян. У Коропецькому районі Тернопільської області опергрупа НКВС і районного активу, яку очолював начальник райвідділу міліції Білаш, вчинила розправу в селі Краснево. Причиною став обстріл поблизу села групи радянських працівників. Прибувши в село, опергрупа НКВС спалила понад сто будинків, розстріляла шість осіб. За розпорядженням начальника Острозького райвідділу НКВС Рівненської області Піскунова, без суду і слідства розстріляна М. Устимчук, яка була матір'ю трьох синів, які знаходилися на фронті, а чоловік її в цей час працював в оборонній промисловості²⁸.

Партійні органи, засуджуючи у постановках такі порушення, насправді несли головну відповідальність за них, як і органи НКВС-НКДБ. Саме це було однією з головних причин жахливого терору. Причому одночасно влада намагалася досягти дві мети: по-перше, покінчити з тими, хто свідомо підтримував повстанський рух, по-друге, заламати решту населення, щоб воно покірно виконувало політику влади.

Практично відразу після закінчення німецької окупації в західних областях України почалися арешти і звільнення з роботи місцевої інтелігенції. Терор проти національно свідомої її частини тривав аж до смерті Сталіна.

У 1944 р. органами НКВС був розстріляний львівський лікар Лев Стефанович, якому інкримінували приналежність до ОУН та антирадянську агітацію. У 1945 р. заарештований інженер С. Банах. Вироком особливої наради при НКВС СРСР він був засуджений на 8 років виправно-трудових таборів за те, що під час німецької окупації працював інженером електрозаводу “Контакт” і був викладачем технічної школи²⁹. У травні 1946 р. заарештований, а пізніше засуджений на 10 років позбавлення волі співак і актор А. Поліщук – начебто за співпрацю з німецькими окупаційними властями³⁰. У 1948 р. відбувся відкритий судовий процес над лікарем і вченим Олександром Барвінським, якого теж звинуватили у співпраці з німцями. Військовий трибунал засудив його до 10 років тюремного ув'язнення з позбавленням прав на 5 років і конфіскацією майна³¹. У тому ж році співробітники НКВС заарештували відомого композитора, директора Львівської консерваторії ім. М. Лисенка Василя Барвінського з дружиною. Крім звинувачення у “профашистській діяльності”, українському націоналізмі, йому інкримінували ще й приналежність до агентури англійської розвідки. Пройшовши через усі страхотні мордовських таборів, засуджений учений і педагог повернувся до Львова у 1953 р. важко хворим. У 1964 р. В. Барвінського реабілітували³². У грудні 1949 р. заарештована і засуджена на 25 років позбавлення волі з конфіскацією майна героїня визвольних змагань 1920-х років, вчена і педагог Олена Степанів за ворожу антирадянську, націоналістичну діяльність. Зазначимо, що О. Степанів судили не за конкретну антирадянську боротьбу, а за її легендарне минуле³³.

У Львівському державному університеті за час від вересня 1947 р. до квітня 1948 р. було звільнено, як політично неблагонадійних, а також частково виселено вглиб СРСР 37 професорів, доцентів і асистентів. Подібні акції проводилися і в інших вишах. У 1949–1950 навчальному році з вищих навчальних закладів Львова за політичними мотивами звільнили ще 53 викладачів³⁴.

Значних масштабів на зламі 1940–50-х років набули виключення з вишів студентів. Традиційно першими постраждали ті, хто відмовлявся вступати до комсомолу, відвідував церкву, вів розмови на “небезпечні” політичні теми, читав заборонну літературу, а також ті, хто мав родичів серед засуджених і депортованих, та чий батьки зволікали зі вступом до колгоспу. Чимало з них було арештовано і засуджено.

Режим намагався всілякими заходами відсікти від ОУН західноукраїнську молодь. Тому судові вироки учасникам молодіжного націоналістичного руху мали особливо жорстокий характер. Восени 1950 р. у Стрию була викрита підпільна організація молоді під назвою “Месники”. Вона планувала нелегально переправити через кордон на навчання групу молодих людей в Український вільний університет у Мюнхені. У грудні того ж року в Дрогобичі над учасниками групи відбулося судове засідання військового трибуналу Прикарпатського округу, яке засудило керівників організації

²⁸ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 29, арк. 188.

²⁹ Руслана Попп, “Репресивні акції органів НКДБ-МДБ проти львівської інтелігенції у 1944–1953 рр.”, *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету ім. І. Франка. Збірник наукових праць* 3, (2000): 165.

³⁰ Олег Дзюбан, “Автобіографія співака та актора Андрія Поліщука”. *Україна в минулому*, 6 (1994): 150.

³¹ ДАЛО, ф. П-3, оп. 2, спр. 458, арк. 1–4.

³² Руслана Попп, “Репресивні акції органів НКДБ-МДБ проти львівської інтелігенції у 1944–1953 рр.”, *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету ім. І. Франка. Збірник наукових праць*, 3 (2000): 165.

³³ Іван Давид, “Суд” над Оленою Степанів”. *Україна в минулому*, 3 (1992): 106.

³⁴ ДАЛО, ф. П-3, оп. 2, спр. 610, арк. 81.

Ю. Кременя, Й. Михайловича, І. Мерчука до смертної кари. Їх розстріляли у квітні 1951 р. Інші 11 підсудних отримали по 25 років ув'язнення³⁵.

Загалом, за офіційними радянськими даними, упродовж 1944–1952 рр. у західних областях України репресіям було піддано до 500 тисяч осіб, у тому числі заарештовано понад 134 тис., вбито більш як 150 тис., вислано за межі УРСР без права повернення понад 203 тис. осіб³⁶.

На початку 1950-х років українці становили п'яту частину в'язнів ГУЛАГу. У таборах їх налічувалося 362,6 тис. у колоніях – майже 143,6 тис. осіб. Серед спецпоселенців своєю чисельністю вони поступалися лише чеченцям, а серед засланих і висланих – лише росіянам. На 1 січня 1953 р. кількість спецпоселенців “оунівців” досягла 171,6 тис. осіб. Найбільше з них перебувало в Хабаровському та Красноярському краях, Іркутській, Молотовській, Томській областях, у низці автономних республік Російської Федерації, у Казахстані³⁷.

За офіційними даними, українське підпілля вчинило 14,5 тис. диверсій і терористичних акцій, в яких загинуло не менш як 30 тис. функціонерів комуністичного режиму, військовослужбовців, місцевих жителів³⁸.

Як бачимо, репресії сталінського режиму були явно неадекватними і в десятикратних розмірах перевищували дії ОУН і УПА, що виборювали право на національну незалежність. До того ж, стає очевидним, що владні структури самі провокували збройну боротьбу.

REPRESSIONS OF THE STALINIST REGIME AGAINST THE POPULATION OF THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE (1944–1952)

Konstantyn KONDRATIUK

Ivan Franko National University of Lviv
Mykhailo Hrushevsky Department of Modern History of Ukraine
Universytetska St., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: kostyankyondratnk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5998-357X

The article contains a comprehensive analysis of the repressive actions used by the Stalinist totalitarian regime in its fight against the Ukrainian national liberation movement in the western regions of Ukraine between 1944 and 1952. Particular attention is paid to the work of state security agencies and internal troops, which, in addition to suppressing the armed resistance of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army, also resorted to mass intimidation of the population, unjustified arrests, torture, confiscation of property, and the arson of residential buildings and entire villages. While the Politburo of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine officially condemned violations of socialist law, it was in reality responsible for coordinating the terror, as were the NKVD/NKDB organs, the prosecutors' offices, and the judicial authorities.

Particular attention is paid to the mass deportations of families of Ukrainian activists and opposition figures to remote regions of the USSR. These deportations were carried out systematically, including through Operation West on October 21, 1947, during which almost 78,000 people were expelled. It is noted that the deportations were carried out by decision of a “special session” of the People's Commissariat for Internal Affairs of the USSR, initially for five years, later for eight to ten years, and even indefinitely. In 1950, it was decided to exile the families of Ukrainian nationalists for life. Those attempting to escape faced up to 20 years of forced labor.

The repressions against young people are also described in the article, particularly the forced assignment of young men to work in the mines of the Donbas, the persecution of students who attended church, as well as expulsions from educational institutions and arrests for political disobedience. According to official Soviet figures, a total of almost 500,000 people in Western Ukraine were subjected to repression between 1944 and 1952, including over 134,000 arrests, over 150,000 murders, and over 203,000 deportations without the right of return.

Keywords: western regions of Ukraine, Stalin's totalitarian regime, repression, deportations, 1944–1952.

REFERENCES

- Baran, Volodymyr. *Ukraina: novitnia istoriia (1945–1991 rr.)*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, 2003. (in Ukrainian)
- Beriia, Lavrentii. 1953. *Stenogramma iul'skogo plenuma TsK KPSS i drugie dokumenty*. Moskva, 1999. (in russian)
- Bilas, Ivan. *Represyivno-karalna sistema v Ukraini. 1917–1953 rr.* 2 vols. Kyiv: Lybid, 1994. (in Ukrainian)

³⁵ *Високий замок*, 1998, 5 червня.

³⁶ Лаврентий Берия. 1953. *Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы*. (Москва, 1999) : 149.

³⁷ Володимир Баран. *Україна: новітня історія (1945–1991 рр.)*. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003), 46.

³⁸ Михайло Коваль, *Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)*. *Спроба сучасного концептуального аналізу* (Київ: Альтернативи, 1994), 46–47.

- Cherchenko, Yurii. "Dokumenty pro teror orhaniv NKVS proty naselennia zakhidnykh oblastei Ukrainy." *Ukrainskyi arkhivohrafichnyi shchorichnyk. Nova seriia* 2/5 (1993): 319–320. (in Ukrainian)
- Davyd, Ivan. "Sud nad Olenoiu Stepaniv". *Ukraina v mynulomu*, 3 (1992): 106. (in Ukrainian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-1, op. 1, spr. 942. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-3 (Lvivskyi obkom KPU), op. 1, spr. 194. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-3 (Lvivskyi obkom KPU), op. 1, spr. 202. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-3 (Lvivskyi obkom KPU), op. 2, spr. 116. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-3 (Lvivskyi obkom KPU), op. 2, spr. 458. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-3 (Lvivskyi obkom KPU), op. 2, spr. 466. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-3 (Lvivskyi obkom KPU), op. 2, spr. 481. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-3 (Lvivskyi obkom KPU), op. 2, spr. 610. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-3 (Lvivskyi obkom KPU), op. 3, spr. 102. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. P-5001 (Drohobyskyi obkom KPU), op. 6, spr. 59. (in russian)
- Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti, f. P-1 (Ternopilskyi obkom KPU), op. 1, spr. 557. (in russian)
- Dziuban, Oleh. "Avtobiohrafiiia spivaka ta aktora Andriia Polishchuka." *Ukraina v mynulomu*, 6 (1994): 150.
- Koval, Mykhailo. *Ukraina u Druhii svitovii i Velykii Vitchyzniani v viinakh (1939–1945 rr.). Sproba suchasnoho kontseptualnoho analizu*. Kyiv: Alternatyvy, 1994. (in Ukrainian)
- Moloda Halychyna*, July 6, 1991. (in Ukrainian)
- Moroz, Oleksandr, and Stepan Zlupko. *Ukrainske selianstvo pershoi polovyny XX st. Trahediia i heroizm*. Lviv: Universum, 1997. (in Ukrainian)
- Natsionalni vidnosyny v Ukraini XX st.: zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Kyiv: Naukova dumka, 1994. (in Ukrainian)
- Popp, Ruslana. "Represyvni aktsii orhaniv NKDB-MDB proty lvivskoi intelihentsii u 1944–1953 rr." *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu im. I. Franka. Zbirnyk naukovykh prats*, 3 (2000): 165. (in Ukrainian)
- Serhiichuk, Volodymyr. *Desiat buremnykh lit. Zakhidnoukrainski zemli v 1944–1953 rr.* Kyiv: Dnipro, 1998. (in Ukrainian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1 (Tsentrалnyi komitet kompartii Ukrainy), op. 16, spr. 29. (in russian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1 (Tsentrалnyi komitet kompartii Ukrainy), op. 16, spr. 50. (in russian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1 (Tsentrалnyi komitet kompartii Ukrainy), op. 16, spr. 1169. (in russian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1 (Tsentrалnyi komitet kompartii Ukrainy), op. 30, spr. 183. (in russian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1 (Tsentrалnyi komitet kompartii Ukrainy), op. 30, spr. 372. (in russian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1 (Tsentrалnyi komitet kompartii Ukrainy), op. 75, spr. 4. (in russian)
- Iysokyi zamok*, June 5, 1998. (in Ukrainian)
- Vynnychenko, Ihor. "Prymusove pereselennia 1920-kh – pochatku 1950-kh rokiv." *Zoloti vorota*, 1 (1994): 62–63. (in Ukrainian)
- Yarosh, Bohdan. *Totalitarnyi rezhym na zakhidnoukrainskykh zemliakh. 30-50-ti roky XX st.* Lutsk: Nadstyria, 1995. (in Ukrainian)